

Entrevista a la filla de Carles Salvador en el centenari del naixement del gramàtic

“Mon pare no va ser denunciat per ateu, com diuen els llibres”

Sofia Salvador (Benassal, 1925), filla de Carles Salvador (València, 1893-1955). El passat 20 de gener es va complir un segle del naixement de l'autor de la *Gramàtica valenciana*, efemèrides que, inexplicablement, ha passat inadvertida per a les institucions valencianes.

Hi ha hagut algun acte institucional per commemorar el centenari del naixement del seu pare, Sofia?

—Cap. O almenys no hi ha hagut preparatius pensant en la data del 20 de gener. Ara; tinc notícia que a finals de febrer a Castelló hi haurà una commemoració, que no sé ben bé en què consistirà, la qual culminarà en un sopar al casino antic.

—¿Qui promou la iniciativa?

—Qui s'ha posat en contacte amb mi és l'Associació Blanquerna, però crec que també hi ha la Fundació Huguet. I també tinc notícia que s'ha comunicat, des de Castelló, a les tres universitats valencianes el centenari del naixement de Carles Salvador. Si faran o no alguna cosa, ja no ho sé.

—¿És normal que la figura del Carles Salvador passe inadvertida per a les institucions?

—Si algú el recorda amb algun article, per mi bé; i si algú vol fer més, per mi millor. No ha de ser la família la que ha de dir que és el seu centenari.

—¿Benassal ho ha commemorat?

—No sé res, ni tampoc espere res. No vull dir que el poble no respondria, però tinc els meus dubtes sobre l'ajuntament. Als 50 anys de les Normes de Castelló se li va fer un homenatge al pare ací, promogut per Acció Cultural del País Valencià, i l'ajuntament, que no havia de pagar cap cèntim, no va voler que s'ajuntaren en els cartells el nom de Benassal i Acció Cultural, ja que, segons ells, podia dur-los polèmica. Per tant, hem de distingir entre l'actitud del poble i la de l'ajuntament.

—¿Qui mana en el consistori?

—Uuui, el PP. Tenen projectes aprovats en sessió i no els compleixen. Per exemple, retolar els carrers, la majoria dels quals encara no tenen el nom ni en castellà ni en valencià. I el monument de Carles Salvador, que han d'arreglar-lo, perquè en reformar el jardí ha quedat descol·locat.

—¿Carles Salvador té algun carrer dedicat a Benassal?

—No. Només el monument, que es va fer als vint anys dels cursos de Lo Rat Penat, patrocinat per la Fundació Huguet, que va demanar permís a l'ajuntament per posar-lo en el solaret on està. Però les reticències del consistori són molt recents. Carles Salvador, en vida, va estar sempre molt ben relacionat amb Benassal i amb els representants de l'ajuntament. Quan morí, l'Ajuntament de Benassal va ser present a l'enterrament i va voler que el Passeig dels Plans passara a denominar-se Passeig de Carles Salvador, però la família no ho vam acceptar perquè el passeig no podia perdre el seu nom de sempre. Carles Salvador havia de ser un carrer sense nom, nou. El pare també era cronista oficial de Benassal, a tots els efectes. Segurament els d'ara no ho saben.

—¿Com és que al seu pare el van enterrar al cementeri de Benimaclet, a València, i no a Benassal?

—Ell nasqué a València i va venir a Benassal l'any 16, on es va casar. I a l'any 34 anàrem a viure a València, que és on va morir. I està enterrat en companyia de la seua mare, que morí quinze anys abans. A vegades m'han dit de traslladar-lo a Benassal, però no sé què seria més convenient.

—¿Alguna vegada va manifestar desig de ser enterrat en algun lloc en especial?

—No. Ell el que volia, quan morira, era ser enrotllat amb la senyera. Deia que si no li posàvem roba, era igual, però que l'enrotllàrem amb la senyera. A la seua mort li la vam posar sobre la caixa. I una altra cosa que solia dir és que no volia ser enterrat en terra castellana. Si per casualitat la mort el sorprenia en un viatge per allà, que el traslladaren al primer poble on es parlara la nostra llengua. Inclús em deia que si em casava i haguera de viure fora dels Països Catalans...

—La desheretava.

—No, consentia... Però no n'era ell partidari. És més: ell va morir sense xafar un pam de terra castellana. No va eixir dels Països Catalans. A casa sempre tenia una senyera, i en temps de postguerra la vàrem descosir, la vàrem destruir. I jo ara no en tinc. L'hauré de comprar.

—He vist que té la façana plena de senyeres escolpides en la pedra.

—¡Només n'hi ha una! I l'altra, la de la reixa, la va fer el meu pare deu fer, potser, seixanta-dos anys. La de la façana, la vaig fer jo. Però la millor manera de sentir la senyera no és portar-la a la solapa, sinó portar un llibre o una publicació en valencià a la butxaca.

—¿Quina edat tenia vostè quan ell va morir?

—Trenta anys. I estic descobrint el pare ara, a través de tot el que va publicar.

—¿Com va passar la guerra Carles Salvador?

—A València, però no va anar al front. Potser el cridaren per a faenes de rereguarda, però no recorde si va arribar a fer instrucció. Jo només tenia uns onze anys. Ell va participar en el Segon Congrés d'Escriptors Antifeixistes.

—¿Com va viure la postguerra?

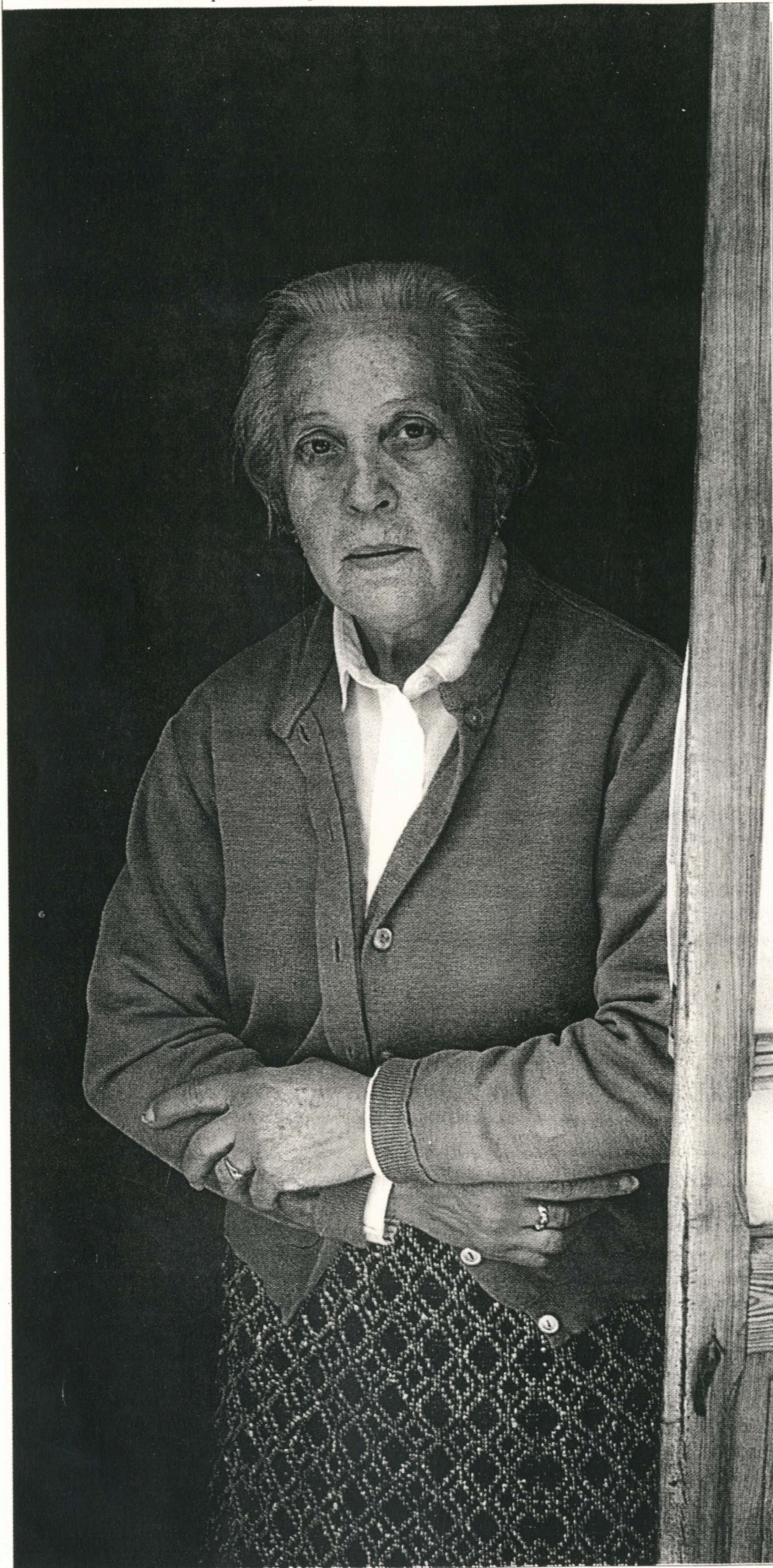
—Li van fer la depuració, i ell va fer una defensa. Però estic molt en contra del que diuen alguns llibres, que en acabar la guerra Carles Salvador va ser denunciat per ateu. No és de veres. En la seua defensa no diu res d'això.

—¿Era creient?

—Sí, i practicava. Inclús en guerra. Recorde que a casa venia el vicari de la nostra parròquia i practicàvem. I un professor del seminari, que era amic de l'escriptora Maria Ibars, també venia.

—Carles Salvador va estar prou implicat en política com per a ingressar a la presó en acabar la guerra. ¿Com es va salvar?

—Els avals van ser molt bons. Entre ells hi havia aquest professor del semina-

ri, Teodor Llorente, González Martí... Però tampoc no sé si hauria anat a la pre-só. Ara: por en devia de tenir, perquè la correspondència que tenia la va destruir. La va cremar amb l'ajuda del meu germà.

—*El seu pare es va sorprendre molt un dia llegint al diari un article d'un jove desconegut que firmava Joan Fuster.*

—Exacte. A *Las Provincias*. I no sabia si era un pseudònim o un valor nou, desconegut pel grupet de mon pare. Aleshores Fuster es va presentar i van quedar per veure's. El recorde un dia que va venir a casa, i després Fuster es passava per la llibreria de vell d'Almela i Vives, on es reunia mon pare amb Rank, Soler...

—*Entre Carles Salvador i Soler i Godes hi havia alguna cosa especial, ¿no?*

—Molt especial. Es van conèixer l'any 32 a Barcelona, en l'Escola d'Estiu. El pare sabia d'ell per les seues publicacions i li va donar una beca a Soler i una altra a Francesc Boix perquè assistiren a Barcelona. I a l'any següent, el pare, Soler, Boix i Antoni Porcar Candel, patrocinat per la Castellonenca de Cultura, van fer a l'ermitori de Sant Pau d'Albocàsser la primera Colònia Valencianista. Soler, en els seus articles, sempre va difondre la figura i l'obra de Carles Salvador. Ells eren molt amics, i aquesta amistat després la vam continuar Soler i jo. Ell sempre m'enviava còpia de tots els articles que publicava, fins fa un parell d'anys, que em va dir que no li escriguera més perquè no podia llegir. Ja no s'hi veia. Després de la mort de la dona em digué: “Sofieta, això s'acaba. Això s'acaba”. Ja es reconeixia l'edat i la proximitat de la mort. Jo ho he sentit moltíssim.

—*El seu pare té una autobiografia...*

—*La vida nova*. Els fills de Carles Salvador no en coneixíem l'existència. El meu pare davant de mi no va dir mai res d'aquesta obra. I molts anys després, quan es va projectar el film *Carles Salvador (elogi a un xiprer)*, que va ser una iniciativa de l'associació de veïns de Benimaclet, Albert Thous ens va ensenyar les quartilles de l'autobiografia, que l'havia tinguda son pare, Maximilià Thous Llorenç, amagada sota un sofà. Però hi ha una cosa que jo no em puc explicar: de l'any 34 al 55 mon pare i Thous van passar tots els diumenges junts, a banda tots els dies que tenien tertúlies i actes compartits, ¿com és que Thous no li va tornar aquest llibre en tots aquests anys? ¿Com és que mon pare no li'l va demanar?

—*¿El manuscrit és autèntic?*

—És del seu puny i lletra.

—*¿El fill de Thous li'l va tornar?*

Sofia tenia trenta anys quan Carles Salvador va morir. Per això afirma: "estic descobrint el pare ara, a través de tot el que va publicar."

Elogi d'un gramàtic

Carles Salvador va nèixer el 20 de gener del 1893; avui, cent anys després, té nom de gramàtica, que és una de les maneres que adopta la immortalitat. Va tenir pare fuster, com Jesús l'Ungit, i va venir al món en un portal del carrer de Dalt de València. Va fer i va jugar a les coses pròpies de la seua edat entre els sorolls menestrals del barri del Carme, fins que, superat l'ensenyament primari en les Escoles Pies, es va iniciar en l'estudi del solfeig, alhora que el seu pare el va introduir en l'instumental del taller per tal que anara guanyant virtuosisme en l'ofici, al qual pertanyia des del part.

Però els càlculs del progenitor es van trencar pel colze del braç del seu fill en un accident al pati de la Joventut Obrera. Feia tres mesos que València disposava de raigs ics en alguns hospitals, i segons la pantalla fosforescent Carles Salvador quedava inhàbil per a l'ebenisteria. I sobre la fractura de l'epicòndil s'edificaria el seu mite, ja que la casualitat l'incorporava a la docència.

Va estudiar Magisteri i la professió el va dur a Benassal, una població de l'Alt Maestrat rica en suc termals bicarbonatats, a la qual vincularia el seu nom de manera indissoluble. El 1934 va tornar a

València, al barri de Benimaclet, on deixaria un rastre de consideració i moriria el 7 de juliol del 55. Però aquest itinerari fugaç va donar suficientment de si a un hiperactiu Carles Salvador com per a formar part de la memòria del seu país. A l'Escola Normal, la seua afició a la poesia el va posar en relació amb els cercles valencianistes i li va descobrir que en aquells dies hi havia dues maneres des d'on viure el vers autòcton: o València Nova o Lo Rat Penat. El valencianovisme es declarava progressista, i el ratpenatisme no es declarava, simplement es dedicava a la conservació. Sense dubtar

—Va dir que me l'enviaria, però passava el temps i no me l'enviava. I a través de Ricard Blasco, que em va facilitar els telèfons, vaig intentar localitzar-lo, però quan despenjaven em deien que no estava. Després, Manuel Llorens, que volia que li digueren "El mestre de les Llometes", em va enviar un retall del butlletí d'Acció Cultural del País Valencià on deia que havien entregat a l'entitat una còpia d'aquesta obra. I me'n van fer una còpia escrita a màquina, ja que la fotocòpia de la fotocòpia no eixia. I després, el professor Vicent Simbor em va aconseguir una còpia del manuscrit original.

Crec que aquesta autobiografia era de l'any 20.

—¿No està previst publicar-la?

—No, jo no m'he mogut en aquest sentit. Li vaig comentar al meu germà la idea d'aprofitar el centenari del naixement per a publicar-la, però no vam concretar res. La meua intenció era que es publicara el *Glossari*, que recull l'activitat periodística de Carles Salvador.

—¿Queda molta obra inèdita del seu pare?

—Té teatre i novel·la.

—¿No hi ha cap editorial que s'hi haja interessat?

—Sí, Sicània, de don Nicolau Primitiu Gómez Serrano, però en morir ell ens van retornar el manuscrit.

—¿Cap editorial contemporània?

—Una entitat bancària va estar interessada recentment, però l'encarregat de les converses ha deixat l'empresa i no ha quedat en res. Ara el Consell Valencià de Cultura de la Generalitat valenciana publicarà una antologia poètica.

—¿No li han proposat mai fer una fundació amb el nom del seu pare?

—No. L'única cosa que du el nom de mon pare és el Centre Carles Salvador de cursos de llengua.

Carles Salvador va nèixer a València i se n'anà a viure a Benassal el 1916. L'any 34 tornà a la seua ciutat natal, on morí.

RAFA GIL

Carles Salvador es va decantar per la primera opció i va centrar els seus objectius en els diversos fronts que oferia la causa de la llengua, amb la qual es va casar ràpidament: la creació literària, la gramàtica, l'ensenyament de l'idioma i l'activisme polític.

En el primer apartat va alternar el vers, la narrativa, el teatre i l'assaig filosòfic, així com va realitzar abundants incursions en els periòdics, revistes i butlletins del seu temps. En la seua producció ressalten, entre altres, obres com *El bes als llavis* (1934) i *Elogi de la vagància* (1937), en poesia, *Barbaflorida, professor* (1930), en narrativa, i *Elogi del xi-prer* (1929), en assaig.

En l'àmbit de la gramàtica va subminis-

trar un ampli repertori d'obres, concentrades posteriorment en la *Gramàtica valenciana*, en les pàgines de la qual han après la seua llengua dues generacions de valencians. La seua obsessió per l'idioma el va dur a impulsar l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana, entitat que va introduir la novetat dels cursos per correspondència, i com tots els integrants de l'anomenada Generació del 1930 va participar vivament en l'acord ortogràfic firmat a Castelló el 21 de desembre del 1932 per catorze entitats culturals i 52 escriptors, entre els quals s'hi compta.

Aprofitant la designació d'un amic, Manuel Gonzàlez Martí, com a president de Lo Rat Penat, entitat considerada afecta

al règim per la seua tradició conservadora, a partir del 1949, i fins la seua mort, Carles Salvador va presidir la secció de Literatura i Filologia d'aquesta societat, integrada per Enric Soler i Godes, Josep Giner, Josep Mascarell i Enric Valor. Aquesta operació, de gran efectivitat per a la restitució de l'ensenyament de la llengua en els anys següents, va ser agraïment sentida per Xavier Casp i Miquel Adlert, els quals, des de l'extremisme catalanista, la van detestar per "col·laboracionista". Els estudiosos han detectat en aquesta fricció l'inici d'un cisma posterior que alinearia Casp i Adlert al capdavant del secessionisme.

M. A.

Conten que l'enterrament del seu pare va ser un acte impressionant, ¿ho recorda?

—Sí, encara n'estic impressionada. No m'hauria imaginat mai que pel fet de morir un mestre posarien als balcons teles blanques amb un llaçada negra, les banderes dels casinos a mitja asta, els cotxes tancats. L'enterrament, el van presidir les autoritats de València, les de Benassal, les de les institucions a les quals pertanyia... Moltes personalitats, telegrams de Barcelona, Mèxic... Jo no vaig anar al cementeri, però, segons he llegit, el seu enterrament va ser el primer

acte valencianista de la generació que va quallar en els anys seixanta.

—¿Va deixar alguna obra inacabada?

—Dos dies abans de morir va escriure una poesia: "Idili sobre l'asfalt". Està publicada. Va quedar damunt la taula en companyia del catàleg d'una casa de làpides. Encara que no deia res segurament pensava que tenia la mort damunt. Ell veia que moria.

En aquells dies estàvem a taula els pares i jo després de dinar, i estàvem tan bé que no ens movíem. I el meu pare, amb la veu plena de dolcesa, em digué: "Sofieta meua, ¿estem tan bé els tres

junts!" I va afegir: "Quan la transfiguració de Jesús, Pere va dir: 'Senyor estem tan bé ací que podríem quedar-nos per sempre. Si voleu, farem tres tavernacles, un per a tu, l'altre per a Moisès i l'altre per a Elies'. Ara: nosaltres també faríem tres tavernacles per a estar sempre junts".

Ho va dir i estava groc. Li vaig preguntar que com tenia tan present això que m'havia explicat i em va dir que perquè ho explicava a escola tots els dissabtes, però ell veia que es moria.

Miquel Alberola